

DR. ARŪNO STREIKAUS ATLIKTO TYRIMO “BAŽNYČIOS PADĖTIS 1953 – 1990 METAI KATALIKŲ BAŽNYČIOS IR TIKINČIŲJŲ TEISIŲ RIBOJIMAS. PRIEVARTINĖS ATEIZACIJOS POLITIKA”.

Tenka konstatuoti, kad šis tyrimas – *Bažnyčios Lietuvoje padėtis 1953 – 1990 metais* - yra iki šiol mažai rimtai, metodologiškai bei moksliai tyrinėtas laikotarpis, ypač 1953 – 1970 metų, tai yra iki tikinčiųjų teisių gynimo sąjūdžio susiformavimo ir LKB Kronikos leidimo pradžios. Manome, kad dr. Arūnas Streikus, daug tyrinėjęs ankstesnę ir vėlesnę (nuo 1972 metų) Bažnyčios padėtį sovietinės ateistinės valstybės gniaužtuose, yra pats tinkamiausias tyrinėtojas 1953 – 1972 m. šiai istoriografijos spragai užpildyti ir kaip matyti iš recenzuojamo atlikto tyrimo pristatymo A. Streikus daug padirbėjo sovietinių institucijų – KGB ir RKRT įgaliotinio įstaigų archyvuose, surinko daug naujos iki šiol nepublikuotos ir ankstesniuose darbuose nenagrinėtos dokumentinės medžiagos ir jos pagrindu parašė naują įdomų darbą bei nagrinėjamo laikotarpio Bažnyčios situaciją aptarė beveik išsamiai, išskyrus du momentus kuriuos čia aptarsiu.

Pirma, tyrimo pavadinime viena iš tiriamų temų įvardinta: “Prievarstinės ateizacijos politika”. Tai temai autorius skiria du skyrius “Religinės literatūros sklaidos galimybių varžymas” ir “Kultūrinės atminties dechristianizacija”, tačiau visai nepaliesta lieka visų moksleivių prievarstinė ateizacija visų pakopų mokyklose, pažeidžiant visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje deklaruojamą, visiems tėvams (taigi ir tikintiems tėvams), garantuojamą teisę auklėti vaikus pagal savo pažiūras bei išpažįstamą tikėjimą. LKB Kronika šios teisės pažeidimus sovietinėje Lietuvoje fiksavo ir apie tai stengėsi supažindinti Vakarų pasaulio žmogaus teisių gynimo organizacijas. Pagrindiniai “Kronikos” medžiaga buvo surinkta iš sovietinių vidurinių mokyklų. Kaip ta prievarstinė ateizacija vyko aukštosiose mokyklose, kur buvo privalomas “mokslinio ateizmo” kursas, kaip pvz.: Vilniaus universitete mokslinio ateizmo kurso egzaminas vykdavo pirmą ar antrą Kalėdų dieną, kaip nuo to egzamino buvo galima “atsipirkti” ateizmo dėstytojui padovanojant sovietiniais metais mažu tiražu tarpukaryje išleistų maldaknygių egzempliorių (kurie po to buvo naikinami), apie tai ligi šiol nebuvo jokių rimtų tyrimų, nerinkti, nei apibendrinti anos kartos moksleivių, mokytojų, studentų ir dėstytojų atsiminimai, liudijimai. Šiuo požiūriu netyrinėti mokyklų – vidurinių ir aukštųjų – archyvai. Gal ir pavėluotai, nes didžioji dalis tokios archyvinės medžiagos jau sunaikinta, o, be to, didžiajai daliai valdžios

pareigūnų nurodymai buvo duodami žodžiu. Gal ši tema palikta kitam šios komisijos tyrimui, būtent, dr. Algirdo Jakubčionio “KGB veikla ir režimo stiprinimas”, su potėme: “LKB Kronika Tikinčiųjų teisių gynimo komitetas”. Jei taip, tai A. Streikaus darbe turėtų būti apie tai užsiminta. O jei ne, reikėtų atlikti papildomą tyrimą arba bent parašyti šia tema publikacijų LKB kronikoje ir po Atgimimo paskelbtų ta tema straipsnių apžvalgą.

Antra, šia konkrečią šio tyrimo struktūrinę problemą įvardinus, tenka aptarti bendresnę sovietmečio šaltinotyros ypatybę: totalitarinių režimų įvairiose šalyse istorijos tyrimuose būtina atsižvelgti į tai, kad tokiose šalyse visuomenė buvo griežtai “suskirstyta” į valdančios grupės draugų ir jos priešų stovyklas. “Draugų” rašyti tendencingi dokumentai buvo sukaupti archyvuose, muziejuose, bibliotekose, o “liaudies priešų” stovyklos dokumentai buvo naikinami ne tik totalitarinio režimo pareigūnų, bet ir pačių “priešų” konspiracijos sumetimais. Aišku, kad tokiu atveju tų laikų asmeninės patirties neturintis tyrinėtojas, remdamasis vien sovietiniuose archyvuose išlikusiais dokumentais, bus nuolatiniame pavojuje rašyti vienašališką, totalitarinius režimus palankiau įvertinančias išvadas. Reikia pusiausvyrą atstatančios atramos. O ta atrama lieka, deja, subjektyvūs, bet autentiški “liaudies priešų” atsiminimai. A. Streikui tikrai negalime prikišti kokio nors išankstinio prielankumo totalitarinių režimų “draugų” stovyklai, jo išvados tikrai objektyvios, tačiau nuoroda tik į sovietinių archyvų kruopščiai nuo “ideologinės diversijos” saugotus fondus, tai naujų laikų tyrinėtojas bus paskatintas ieškoti ir skaityti, būtent, tik vienos konfliktavusios grupės paliktus ir išcenzūruotus dokumentus ir laikys tokios šaltinių bazės pagrindu atlikęs moksliskai metodologiškai objektyvų tyrimą.

Esant tokiai situacijai, išėivijos inteligentija ne tik rašė, bet ir publikavo atsiminimų knygas ne tik apie tarpukario, bet ir pirmo sovietmečio, vokiečių karių okupacijos ir vienaip ar kitaip Vakarų pasiekusius antrojo sovietmečio disidentų memuarus. Nuo atgimimo laikų Lietuvių katalikų mokslo akademija irgi ėmėsi šio darbo tąsos ir išspausdino visą eilę sovietmečiu parašytų “antrosios stovyklos” t.y. liaudies priešais vadintų ar bent jiems prijaučiančių veikėjų atsiminimus. Prie jų parengimo, recenzavimo ir t.t. yra daug prisidėjęs šio tyrimo autorius. Tačiau jis kažkodėl neišdrįso išnašose šalia nuorodų į sovietinių dokumentų fondus, pateikti nuorodas į kitos pusės veikėjų memuarus. Būtent 1953 – 1993 m. įvykių atsiminimai

publikuoti tokiuose LKMA leidiniuose: kan. J. Stankevičius (1903 – 1974) “Mano gyvenimo kryžkelės”, V., 2002 (su išsamiu A. Streikaus įvadinio straipsniu “Svarbus sudėtingo Bažnyčios istorijos laikotarpio liudytojas”); kan. P. Rauda “Nesuprantami mums Tavo Viešpatie keliai. Atsiminimai.” V., 2000; prel. J. Juodaitis (1899-1969) “Praeities šešėliai. Atsiminimai.” V., 2006 (recenz. dr. A. Streikus). Kaip priedas pastarajame leidinyje išspausdinti nagrinėjamą laikotarpį liečiantys kun. Antano Ivanausko (1921 – 2005) atsiminimai: “Sielovada Telšių vyskupijoje kan. Justino Juodaičio valdymo metu”.

Atsiminimų ir įvykių dalyvių refleksijų galima rasti ir ne vien mokslinei, bet plačiai publikai skirtame leidinyje “Antikomunistinis kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas”, V., 2002. Recenzuojamo tyrimo skyriuje “Kunigų parengimo kontrolės stiprinimas” nėra aptariamas pagrindinės kunigų seminarijos fenomenas, kaip svarbus faktorius, lėmęs sovietinio režimo taktikos kaitą Kauno kunigų seminarijos atžvilgiu. Jis net nepaminimas aptariant kunigų rengimo Kauno kunigų seminarijoje sunkumus. LKMA išleista studija “Pagrindinė kunigų seminarija”, V., 2002. kurioje publikuojami pagrindinės seminarijos vadovų ir jos auklėtinių atsiminimai taip pat net nepaminima.

Manytume, kad tikrus trūkumus recenzuojamo tyrimo reikia tekste pašalinti bei padaryti bent kai kurias nuorodas į anksčiau šią temą nagrinėjusias publikacijas, tuo labiau kad tokių publikacijų autorius, parengėjas, ar recenzentas yra buvęs ir pats šio tyrimo autorius.

Trečia, norėtume išsakyti dar vieną pageidavimą, kuris kyla iš Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti užsakomų tyrimų pobūdžio ir jų reikšmės ateities tyrimams.

Tų užsakomų tyrimų reikšmė nėra kaip įprastinio mokslinio tyrimo, kur svarbu tik kažką naujo atrasti, ar aptarti. Šių tyrimų uždavinys platesnis – apibendrinti viską, kas vienaip ar kitaip iki šiol šiose srityse atlikta, surasta, vienaip ar kitaip komentuota ir tik tada “ne iki galo” išnagrinėtus tyrimus papildyti (jei tai reikalinga) naujų tyrimų rezultatais ir taip pateikti pilnesnį tų skaudžių įvykių vaizdą, nei turėjome iki šiol.

Recenzuojamam dr. A. Streikaus atlikto tyrimo aprašymui trūksta panoraminio istoriografinio įvado ir išsamesnio bibliografinio sąrašo. Nes dabar straipsnio gale pateiktas bibliografinis sąrašas yra tikrai per siauras. Turbūt būtų ydinga pristatyti kaip

svarbiausias šiai problematikai studijas, parašytas užsienyje, kol tas užsienis nuo Lietuvos buvo atskirtas “geležine uždanga” ir žinios apie Bažnyčios padėtį buvo fragmentiškos, o iš sovietinio režimo pusės kilusi dokumentika, aiškiai “deformuoto” pobūdžio, siekiant nusišluoti sovietinio režimo nusikaltimus.

Naujesnieji užsienio tyrinėtojų darbai, parašyti autoriui vieną kitą kartą trumpai apsilankius šių dienų Lietuvoje, bet neturinčių sovietinio totalitarizmo asmeninės patirties bei remiantis atsitiktiniais interviu ir fragmentiniais tyrinėjimais sovietiniuose archyvuose, liks daugiau žurnalistikos nei išsamaus ir objektyvaus mokslinio tyrimo studijomis. Todėl manytume, gerbiamam autoriui bibliografijos apraše reikėtų daugiau pateikti tiek savo, tiek kitų Lietuvoje dirbančių autorių darbus – knygas ir straipsnius.

Darbas tikrai įdomus, vertingas, tačiau, kad tiktų publikuoti kaip ikišiolinius tyrimus apibendrinantis, panoraminis darbas, tą sąrašą reikia papildyti. Tai atlikus siūlau publikuoti.

Smulkesnes korektūrines klaidėles nurodysiu autoriui asmeniškai.

2009 01 18

Vysk. Jonas Boruta SJ